

MODERNIZAREA ȘI PARADOXUL DREPTULUI ȘI AL DREPTURILOR

CZU: 34.04

DOI: <https://doi.org/10.52673/18570461.22.4-67.08>

Doctor habilitat în drept **Rodica CIOBANU**,
 Laureat al Premiului AȘM „C. Stere” pentru rezultatele științifice obținute în anii 2020–2021
 E-mail: rod.ciobanu@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6071-8178>
 Universitatea de Stat din Moldova

MODERNISATION AND THE PARADOX OF RIGHT AND RIGHTS

Summary. The research behind this paper has been directed towards identifying the governance mechanisms focused on the protection of the human rights, being accompanied by studies that have defined states and processes occurring in societies that are increasingly interconnected. Several stages are shown when referring to these studies: identification of the demands made by citizens towards institutions and authorities; definition of the government's perspective on the issues of the citizens and the society; determination of solutions so that in the Republic of Moldova the transition to a modernized society occurs, in which rights and freedoms are protected. As a result, there have been identified several problems not only of conjunctural nature (such as the pandemic crisis and the war in the region, presented in the paper as a case study), which constitute impediments to the development of the Republic of Moldova, but also deeper problems rooted in society, such as lack of trust, lack of will, lack of integrity, lack of efficiency of legal institutions etc. All these have generated a paradoxical state of law and legal institutions.

Thus, the article examines the combined analysis of the modernization-crisis-law concepts through theoretical and methodological incursions that make the individual-collective connection, highlighting the way modernization is seen in the Republic of Moldova and indicating the need to review the role of law in the society.

Keywords: law, crisis, modernization, development, reform, law institutions.

Rezumat. Cercetările ce stau în spatele acestei lucrări au fost orientate spre determinarea mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului și au fost însoțite de studii care au definit stări și procese ce au loc în societăți, care sunt tot mai mult interconectate. În raport cu aceste studii, se arată câteva etape parcurse: de identificare a revendicărilor înaintate de către cetățeni către instituții și autorități; de definire a perspectivei guvernării asupra problemelor cetățeanului și a societății; de determinare a soluțiilor pentru ca în Republica Moldova să fie realizată tranziția spre o societate modernizată, în care drepturile și libertățile sunt protejate. Ca rezultat, s-au constatat mai multe probleme de natură nu doar conjuncturală (cum ar fi criza pandemică și războiul din regiune, prezentate în lucrare în calitate de studiu de caz), care constituie impedimente în dezvoltarea Republicii Moldova, dar și probleme mai profunde înrădăcinate în societate, cum ar fi lipsa de încredere, lipsa de voință, lipsa de integritate, lipsa de eficiență a instituțiilor de drept etc. Toate acestea au generat o stare paradoxală a dreptului și a instituțiilor juridice.

Astfel, în articol se parcurge analiza conjugată a conceptelor modernizare-criză-drept, prin incursiuni de natură teoretico-metodologică ce realizează joncțiunea individual-colectiv, scoțând în evidență modul în care este văzută modernizarea în spațiul Republicii Moldova și indicând necesitatea revizuirii rolului dreptului în societate.

Cuvinte-cheie: drept, criză, modernizare, dezvoltare, reformare, instituții de drept.

CONTEXTUALIZĂRI PRELIMINARE

Periodic au fost exprimate mai multe îndoieli privind contextul/conținutul și diverse fațete ale crizei dreptului cu care se confruntă de la un timp încoace nu doar sistemele de drept național, precum cel al Republicii Moldova, ci și dreptul internațional. Nu de puține ori identificăm declarații cu referire la necesitatea soluționării crizei dreptului. Și atunci logic ne vom întreba, dar cum poate fi făcut acest lucru?

Martorii proceselor prin care a trecut țara noastră în aceste timpuri ale tranzițiilor, ale dezvoltării și teh-

nologizării, periodic au constatat scepticism, pesimism, uneori și optimism cu referire la șansele reale de progres și modernizare, termeni care au fost valorificați pe larg în secolul al XX-lea și care au revenit în actualitate fiind prezenți atât în discursul științific, cât și în cel instituțional al autorităților publice. Alteori asistând la un dezacord, împărțit, cu referire la decizii, politici, acțiuni, pentru ca să stabilim că, *de facto*, există diferențe majore în ce privește modul în care vedem realitatea existentă și modul în care ne dorim ca ea să se dezvolte, adică să devină. Și aici apare acea

diferență între realitatea de astăzi și idealul spre care tindem, aspirația pentru ziua de mâine.

În acest context, noțiunea de *modernizare* pare a fi rețeta tuturor problemelor, inclusiv pentru criza dreptului. Modernizarea vine ca să acopere un șir de arii specifice perioadei de tranziție, ținându-se cont de particularitățile societății, de mecanismul de realizare a tranziției, obiectivele prioritare urmărite și de aspirații. Astfel, diferența de înțelegere înregistrată este cea care nu mai definește modernizarea drept acțiunii orientate spre îmbunătățire, dar ca salt calitativ ce realizează tranziția spre o nouă etapă de dezvoltare a societății. Tranziția aduce „în atenție un alt tip de societate, care pune (...) noi probleme” [1].

O dimensiune relevantă înregistrată în contextul cercetărilor existente este cea care plasează modernizarea în relații de dependență de procese sociale și în special de crize și conflicte. În opinia lui L.E. Grinin [2], dezvoltarea rapidă a domeniilor științifice devine un factor facilitator al crizelor sistemice. Acesta ar putea provoca daune enorme societății, dar în același timp poate veni și cu multiple transformări pozitive. Autorul articolului *State and Socio-Political Crises in the Process of Modernization* [3] susține că procesul de modernizare generează crize social-politice determinate de incapacitatea multor instituții și ideologii tradiționale de a ține pasul cu schimbările din domeniul tehnologiei, al comunicării, al sistemului de educație, al sferei medicale, al schimbărilor climatice și demografice.

Abordările teoretice ale modernizării, care reflectă dependențe dintre **modernizare și crize**, au devenit subiect de interes în special în ultimii ani. Conectați acestor interrelaționări (modernizare-criză, modernizare-tehnologie, tehnologie-drept), considerăm că nu trebuie să neglijăm și formule distincte de abordare, care se referă la necesitatea unor cercetări profunde și minuțioase a fiecăreia dintre acestea atât separat, cât și prin convergența lor.

Pentru început vom avea ca referențial cadrul analitic al cercetărilor asupra modernizării care înaintea aspecte distincte și relevante, precum și valorifică metodologii adecvate utilizate în clarificarea conexiunii dintre modernizare, criză și drept. Autorul lucrării *Modernization and its discontents A Perspective From the Sociology of Knowledge* [4, pp. 6-8] afirmă că „astăzi există o criză în teoria modernizării (...) [*deoarece nu mai există nicio sursă care să ne indice modul în care ar fi posibilă*] (...) o teorie seculară a salvării și extinderii libertăților umane”. Criza teoriei modernizării este menținută și de mai mulți factori care au declanșat-o. Printre aceștia se numără:

- Dezvoltarea tot mai pronunțată a tendințelor conflictuale dintre state, a tensiunilor dintre diferite

zone ale lumii, precum conflicte interetnice la nivel regional ori local, războaie, disensiuni dintre reprezentanții diferitor confesiuni ș.a.;

- Înaintarea unor noi paradigme de dezvoltare, precum și a unei responsabilități în creștere, asumate de factorii de decizie, în raport cu traseul schimbărilor necesare la nivel de state și societăți pentru a asigura o dezvoltare durabilă;

- Creșterea continuă a fluxurilor de migranți (dar și de refugiați) dintr-o zonă în alta, dintr-un stat în altul, inclusiv cu migrări multiple din considerente de creștere a calității vieții, care este conectată la așteptări, aspirații umane și de societăți dezvoltate și considerate a fi modernizate;

- Inegalitățile sociale (sărăcia, șomajul, eșecul încercărilor de creștere a condițiilor de trai etc.), care devin tot mai pronunțate în condițiile crizelor actuale;

- Asocierea modernizării cu dezvoltarea tehnologică, cu dezastrele ecologice ș.a. care au impact major asupra mediului natural și social al omului;

- Și, poate că cel mai important – pierderea încrederii/speranței în realitatea unei societăți juste, echitabile și umane, a unei societăți în care instituțiile de drept garantează protecția drepturilor și libertăților fundamentale.

Dacă o perioadă, în raport cu Republica Moldova, foarte frecvent era utilizat termenul *criză politică* ori *instabilitate politică*, apoi aria conceptuală utilizată a fost diversificată, fiind completată de *criză de guvernare*, *criză pandemică* ori sanitară, *criză energetică*, *criză economică*, *criza refugiaților*, *criza de personal*, *criză alimentară* etc., pentru ca în ultimii ani tot mai mult să fie pusă în discuție problema *crizei dreptului*, asociată cu multiple probleme și văzută în diverse formule. De la o etapă la alta, problemele sunt mai accentuate și mai dificil de soluționat, manifestându-se pe dimensiuni specifice ale activității juridice și mai puțin supuse cercetărilor, justificate printr-un exercițiu asumat al grupurilor de cercetători angajați în identificarea soluțiilor, fie și ele de natură preliminară ori generalizantă. În linii mari, este un parcurs care pornește de la constatarea și recunoașterea existenței problemei până la căutarea instrumentelor aplicabile realizării evaluării lor și înaintării de soluții.

În consecință, din punct de vedere teoretico-metodologic, este important să fie identificate instrumente adecvate de măsurare/evaluare care ar putea estima costurile (inclusiv sociale) ale unei crize a dreptului, în condițiile consolidării nemulțumirii adânc înrădăcinate în legătură cu activitatea instituțiilor de drept și a lipsei perspectivelor reale de reformare, dezvoltare, modernizare. Odată recunoscută o stare de criză, trebuie să urmeze măsuri orientate

spre depășirea acesteia, ceea ce adesea este asociat cu modernizarea organizațional-instituțională și nu neapărat cea funcțională.

Diversele teorii cu referire la modernizare și dezvoltare ne fac să ne concentrăm atenția asupra bazelor intelectuale care au valorificat pe larg conceptul și asupra acțiunilor specifice care ar putea fi adoptate și implementate, și nu asupra unor cazuri particulare în care s-a realizat modernizarea unei societăți. Una dintre perspectivele ce se deschid este criza teoriilor modernizării, în diverse formule și articulații (intelectuale, politice, economice ș.a.), însoțite de criticile aduse modernizării, ce dezvăluie puncte slabe, vulnerabilități și provocări care generează crize; alta este cea care înregistrează similitudini dintre diverse teorii ale modernizării și sunt orientate spre a accentua beneficiile ale acesteia.

În același timp, guvernarea, urmărind ca perspectivă soluționarea mai multor probleme curente, se centrează pe modernizare și depășirea crizelor în general și a crizei dreptului în particular, percepute atât în calitate de priorități, cât și de instrumente fiabile de depășire a situațiilor de dificultate pe care le parcurge Republica Moldova. Astfel, în susținerea necesității *Strategiei Naționale de Dezvoltare*, se anunță că Guvernul, pe lângă eforturile depuse de a face față crizelor curente, urmărește a „consolida reziliența față de crize viitoare” [5]. *Strategia Națională de Dezvoltare Moldova Europeană 2030* înaintază „o viziune de dezvoltare centrată pe om (...) și definește intervenții prioritare – regulatorii, instituționale, bugetare, investiționale, educaționale (...)” [6]. Recunoscute ca probleme de importanță pentru dezvoltarea și consolidarea statului Republica Moldova, aceste priorități nu ar părea atât de ambițioase, dar și atât de utopice, dacă nu ar fi atât de prezente în cotidianul de astăzi criza și conflictul. În același timp însă, dacă dăm dreptate opiniilor lui M. Fridman că „doar criza aduce după sine schimbări reale” [7, p. 19], atunci această stare ar putea fi una favorabilă din toate punctele de vedere. Mai mult ca atât, incertitudinile care tot s-au înmulțit au devenit un catalizator al eforturilor de a sistematiza probleme, de a evalua situații, de a identifica soluții și determina modernizarea. Altfel spus, „Cel mai important lucru care face diferența dintre state (...), nu se referă la forma de guvernare, ci la modul în care sunt guvernate. Diferențele dintre statele democratice și cele dictatoriale sunt mult mai puține decât diferențele dintre statele, viața politică a cărora se caracterizează prin consens, relații sociale durabile, legitimitate, organizare, eficiență, stabilitate și statele în care toate acestea lipsesc” [8, p. 21].

Așa cum s-a anunțat în mai multe rânduri, *modernizarea, dezvoltarea, industrializarea* au fost precedate de o întreagă inginerie socială, inițiată după cel de-al Doilea Război Mondial și orientată spre promovarea unor valori fundamentale, construite/formulate pe rațiunea unei societăți bazate pe drepturi și libertăți. În această direcție, asumarea unui proiect orientat spre modernizarea mecanismelor de guvernare axat pe protecția drepturilor omului, se vede, pe de o parte, ca unul necesar și oportun pentru Republica Moldova, pe de alta, ca unul puțin fezabil în condițiile în care asistăm la lipsa de încredere în capacitatea de realizare a schimbărilor majore în tiparele tradiționale ale societății moldovenești.

MODERNIZAREA ANCORATĂ ÎN REALITATE

Lansată și susținută, în prezent, ideea unei crize a teoriei modernizării (deoarece aceasta nici pe departe nu a reușit să extindă libertățile umane, iar societățile tot mai mult au devenit dominate de crize și oamenii – mai puțin responsabili), generează scepticism, lipsă de încredere în progres, dezvoltare, modernizare, îndoieli că ar putea fi edificată o societate mai dreaptă și mai umană [9].

Variațiile termenului modernizare, precum și prezența acestuia în istoria umanității la diferite etape de dezvoltare nu a reușit să epuizeze semnificațiile atribuite conceptului, dar nici necesitatea revenirii în uzul cotidian și în formule științifice de analiză. Revenirea în actualitate a noțiunii de modernizare este determinată atât de instabilitatea socio și geopolitică la care asistăm, cât și de crizele pe care le parcurgem și care se prezintă ca un reper al procesului de căutare a soluțiilor și criteriu important al evaluării progreselor realizate de state în domenii prioritare precum securitatea și drepturile omului.

Ideea de criză va fi văzută ca un punct de plecare, dat fiind faptul că costul crizelor actuale este enorm (din punct de vedere al impactului asupra individului) și se regăsește în consolidarea eforturilor de a căuta mecanisme eficiente de protecție a persoanei și a valorilor pe care aceasta le împărtășește. Cel din urmă aspect este conectat la opțiunile actuale de raportare a modernizării fie la individ, fie la colectivitate. Într-un caz, se înregistrează tendințe individuale de raționalizare și modernizare personală, în altul se accentuează caracterul impersonal al valorilor fundamentale (libertatea, dreptatea, justiția etc.), ceea ce face ca acestea să fie esențiale pentru toți și fiecare. Prin urmare, pentru a găsi soluții este necesar să identificăm instrumente funcționale și eficiente pentru a

determina modernizarea, însoțite de acțiuni consecutive, orientate spre construirea unei societăți „mai drepte și umane”, pornind pe calea caracterului impersonal al valorilor fundamentale. În contextul dat, luând în calcul criticile aduse teoriei modernizării, reiterăm accepțiunea pe care o dezvoltăm și prin care *modernizarea este văzută ca un mijloc de raționalizare a priorităților, ca o viziune impersonală asupra societății în care drepturile și libertățile sunt valori fundamentale ce trebuie protejate.*

Istoria ultimilor 30 de ani vine cu povestea paradoxului care indică că eforturile depuse de a consolida statul de drept și a proteja cetățenii au fost însoțite de limitarea libertății, constrângeri și lezarea deliberată a drepturilor. Mijloacele valorificate în vederea modernizării prin acțiuni de consolidare a societății, dezvoltare a unei societăți democratice în care supremația legii și respectarea drepturilor și a libertăților omului sunt valori supreme garantate adesea au fost lipsite de eficiență. Explicația acestei situații ar fi că în „Republica Moldova concentrarea eforturilor de reformă și a politicilor este doar pe acțiuni de modificare a legislației și pe restructurare instituțională, fiind omisă, cel mai frecvent, componenta de punere în aplicare efectivă a modificărilor legislative și instituționale. ... [de aceea] în prezent eforturile urmează a fi focalizate cu preponderență pe componenta de punere în aplicare efectivă a modificărilor legislative și instituționale” [10, p. 8].

Termenul de modernizare în spațiul public al Republicii Moldova se regăsește conectat diverselor sectoare în care se consideră necesar a fi operate schimbări în vederea tranziției spre eficiență, transparență și calitate, precum și în diferite contexte. Cea mai frecventă formulă constituie cea care realizează asocieră dintre modernizare și guvernare și este orientată preponderent spre implementarea tehnologiilor informaționale, ca una dintre soluțiile esențiale pentru toate problemele existente în activitatea autorităților și instituțiilor. Această formulă de înțelegere, evoluțiile și modul de acțiune în vederea modernizării pot fi cu ușurință identificate și urmărite în diverse documente (strategii, planuri de acțiuni etc.) În acest sens, după aderarea Republicii Moldova la *Parteneriatul pentru o Guvernare Deschisă* autoritățile au elaborat planuri de acțiuni în vederea realizării guvernării deschise în practică (PAGD). *Evaluarea implementării Planului de acțiuni pentru o Guvernare deschisă 2016–2018 în RM* [11] indica trei etape: PAGD 1 (2012–2013), care includea trei obiective: consolidarea integrității publice și creșterea transparenței în procesul de guvernare; gestionarea eficientă a resurselor publice; creșterea calității serviciilor publice; PAGD 2, care

se referea la consolidarea integrității publice și creșterea transparenței în procesul de guvernare, fiind o parte componentă a Planului de acțiuni pentru implementarea *Programului strategic de modernizare tehnologică a guvernării pentru 2014 (E-Transformare)*; 3. PAGD 3 (2016–2018), care s-a axat pe trei obiective: gestionarea eficientă a resurselor publice prin transparentizarea cheltuielilor publice; consolidarea integrității publice prin asigurarea unui proces decizional participativ și creșterea transparenței în procesul de guvernare; îmbunătățirea calității prestării serviciilor publice. În fond, obiectivele formulate pentru fiecare dintre aceste trei etape sunt relevante în vederea realizării bunei guvernări, conforme principiilor de responsabilitate, eficiență, transparență, zero corupție etc. Printre concluziile prezente în evaluare se indică: „Realizarea PAGD este de neconceput fără o implementare veritabilă a legislației privind accesul la informații, transparența în procesul decizional, precum și responsabilizarea factorilor de decizie care nu asigură respectarea legislației” [11, p. 12], adică se face referință la necesitatea corelării/sincronizării angajamentelor.

De asemenea, *Programul de reformare a serviciilor publice pentru perioada 2012–2015* se propunea a fi un program de *reformare complexă* a serviciilor publice și cu întrunirea unor *standarde minime de calitate*. Acesta prevedea „restructurarea profundă a administrației publice centrale în scopul creării unui cadru instituțional eficient, funcțional și durabil, dedicat supremației legii și acordării unor servicii publice calitative populației, transformarea guvernării și creșterea performanței administrației publice, inclusiv prin intermediul tehnologiilor informaționale și de comunicație, desconcentrarea serviciilor publice prin reducerea birocrăției, implementarea guvernării electronice și a serviciilor electronice pentru cetățeni” [12]. Printre argumentele aduse în favoarea acestui document menționăm următorul: „Majoritatea serviciilor publice acordate cetățenilor ... se caracterizează printr-un nivel redus de eficiență și eficacitate” [12]. În document este utilizat și termenul modernizare, care se referă la *modernizarea serviciilor publice prin automatizare/digitalizarea*, aspecte care se regăsesc și în *Programul strategic de modernizare tehnologică a guvernării (e-Transformare)*, aprobat prin Hotărârea Guvernului nr. 710 din 20 septembrie 2011.

Programul strategic de modernizare tehnologică a guvernării (e-Transformare) la fel stabilește obiectivele acestui proces și oferă o viziune unificată asupra modernizării serviciilor publice și eficientizării activității guvernării folosind tehnologiile informaționale. „Cetățenii Republicii Moldova merită un guvern modern

(...). Cetățenii Republicii Moldova se confruntă cu o serie de probleme în accesarea serviciilor publice, cum ar fi corupția, birocrăția și ineficiența instituțiilor publice, durata mare de așteptare la ghișeele autorităților administrației publice centrale, comunicarea insuficientă și informații incomplete privind modalitatea de accesare și prestare a serviciilor publice” [13].

Pentru realizarea obiectivelor de modernizare a serviciilor publice, incluse în *Strategia de reformă a administrației publice pentru anii 2016–2020* și a *Programului de activitate al Guvernului Republicii Moldova 2016–2018*, precum și pentru onorarea angajamentelor față de partenerii de dezvoltare a fost elaborat și aprobat *Planul de acțiuni de modernizare a serviciilor publice* [14], care urmărește modernizarea serviciilor publice prin ajustarea cadrului normativ bunelor practici europene și internaționale și creșterea calității și accesibilității serviciilor publice.

În același timp, în unele dintre cazuri, chiar dacă se identifică termenul modernizare, preferință se dă celor de reformare ori dezvoltare. O astfel de situație se atestă în *Strategia privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022–2025*. Probabil că, dat fiind reformele inițiate în sectorul justiției, care au fost criticate pentru că nu au dat rezultate așteptate, în *Strategie* „se intenționează distanțarea de la conceptul de reformare și concentrarea pe aspectele de dezvoltare”... [Prioritar strategia se] „concentrează pe asigurarea coerenței și a continuității **reformelor precedente, pe modernizarea** în continuare a sectorului, pe sporirea eficienței, a calității și accesului la justiție, precum și se orientează spre noile tendințe moderne, abordate în domeniul justiției de mai multe structuri europene.” [15, p. 9].

O altă formulă în care se identifică a fi utilizată noțiunea modernizare este cea care reflectă proiecte implementate ori în derulare, susținute financiar de organisme internaționale. Printre acestea se numără proiectul *Modernizarea Serviciilor Guvernamentale în RM (2018–2023)* cu obiectivul de a spori accesibilitatea, eficiența și calitatea prestării serviciilor guvernamentale. În acest caz se face referință la **raționalizare, digitizare, reintegrare și prestare** de servicii integrate și de calitate ce răspund necesităților cetățenilor. Un proiect similar este proiectul Twinning finanțat de Uniunea Europeană *Suport pentru modernizarea serviciului public din Republica Moldova în corespundere cu cele mai bune practici ale Uniunii Europene*, beneficiar al căruia este Cancelaria de Stat. Concomitent se identifică și proiecte sectoriale. Spre exemplu, proiectul *Modernizarea sectorului sănătății în Republica Moldova* care își propune sporirea eficienței serviciilor de sănătate prestate populației, prin fortificarea instituțiilor

de asistență medicală spitalicească, îmbunătățirea comunicării pentru schimbarea comportamentului în legătură cu răspunsul la Covid-19. La fel, *Proiectul de Modernizare a Administrării Fiscale (TAMP)*, care anunță consolidarea capacităților sistemului fiscal de stat prin sporirea eficienței și eficacității. În cel din urmă caz, pe lângă faptul că se propune o modernizare amplă prin utilizarea tehnologiilor informaționale se pune problema dezvoltării sistematice a resurselor umane și sporirea conformării, profesionalismului și integrității angajaților.

Șirul exemplelor poate fi completat, dar ceea ce cu siguranță putem conchide este că pe parcursul anilor Republica Moldova a beneficiat continuu de asistență financiară și consultanță din parte instituțiilor europene în vederea realizării modernizării în diverse sectoare: de la asigurarea cu locuri de muncă până la respectarea drepturilor omului și consolidarea democrației, opinie argumentată și de către I. Ciobanu [16]. Guvernarea actuală, practic, are suportul necondiționat al instituțiilor internaționale, dat fiind faptul că s-a angajat în procese de reformare și schimbare a structurilor instituționale în toate sectoarele, că se declară a fi purtător al valorilor democratice și urmărește consolidarea statului de drept.

Toate exemplele la care s-a făcut referință se încadrează în Obiectivele de Dezvoltare Durabilă (ODD), și anume în Obiectivul 16 care are scopul să dezvolte instituții eficiente, responsabile și transparente la toate nivelele, și care vor asigura un proces decizional receptiv, incluziv, participativ și reprezentativ în dezvoltarea politicilor publice și utilizarea banilor publici [17]. Astfel, termenul de modernizare este asociat cu dezvoltarea, reformarea, schimbarea practicilor existente în sectorul public și adoptarea unor practici internaționale eficiente. În această perspectivă, o mare parte dintre documente sunt concentrate pe domeniul drepturilor omului, integrității și combaterii corupției în sectorul public care trebuie corelate și integrate într-o viziune conceptuală unică cu alte obiective. Modernizarea semnifică schimbare, reformare, tranziție etc., dar oare se reușește realizarea acesteia?

Progresele obținute în timp de Republica Moldova pe dimensiunea modernizare și bună guvernare sunt similare mișcării melcului, iar efortul depus este enorm și investițiile majore. Și atunci întrebarea de bază este: cu adevărat este necesară modernizarea, cu adevărat există o stare de criză de modernizare, criză de guvernare ș. a., ori este o viziune subiectivă și personalizată, determinată de așteptări și aspirații exagerate ale cetățenilor? Dacă dăm dreptate autorului Tariq Banuri (*Modernization and its Discontents a perspective from the Sociology of Knowledge* [4, p. 107], care zice

că „statele se confruntă ori pot să se confrunte cu multiple probleme, dar acestea nu sunt neapărat și situații de criză, ... lipsa sentimentului comun de criză semnifică și lipsa de eficiență a intervențiilor centralizate ... ba chiar mai mult, ar putea avea efect invers”, atunci aceasta ar însemna să recunoaștem lipsa stării de criză în societatea moldovenească.

ÎN LOC DE CONCLUZII: O PLEDOARIE ÎN NUMELE DREPTULUI

Odată cu schimbările guvernărilor asistăm și la schimbare de accente cu referire la prioritățile pe care le va avea țara în perioada imediat următoare. Astfel, în realitate „avem de a face cu trecerea de la o concepție despre guvernare la alta, uneori total diferită: „(...) este vorba despre tranziția de la un sistem în care, prin proceduri recunoscute, decidem asupra modului în care anumite activități trebuie orânduite, la un sistem în care un grup de persoane poate stabili, după cum dorește, care activitate este de interes comun și, din acest motiv, care vor fi procedurile!” [18, p. 391]. Pe aceeași direcție de gândire se pot încadra și alți autori care se expun asupra unor aspecte problematice ale organizării social-statale și a rolului legii și dreptului. Încă Aristotel [19] afirma că acolo unde legile nu sunt suverane, deoarece membrii mulțimii sunt suverani, nu în calitate de indivizi, ci ca parte a colectivității, o asemenea democrație nu este sub nicio formă constituțională. Similară este și opinia autorului contemporan G. Sartori, care consideră că avem constituții atât de democratice încât nu mai sunt, la drept vorbind, deloc constituții [20]. Pentru Hayek, „o constituție este întotdeauna o superstructură construită pentru a impune respectarea actualelor concepții despre justiție ... [ea]... implică existența prealabilă a unui sistem de reguli de justă conduită și oferă, pur și simplu, un mecanism care să confere acestuia forță executorie” [18, pp. 426-427].

Noi ne-am obișnuit să facem trimitere la Constituția Republicii Moldova, care stipulează că „Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate” [21]. Referința dată nu este o situație particulară, ci una specifică pentru statele contemporane care, declarându-se a fi „stat de drept”, anunță domnia dreptului, aderența la valori democratice recunoscute la nivel global. Or, dacă consultăm Constituția României, atunci art. 1 (3) stipulează aceleași lucruri: „România este stat de drept, democratic și social, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor,

libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme, în spiritul tradițiilor democratice ale poporului român și idealurilor Revoluției din Decembrie 1989, și sunt garantate” [22]. Iar alin.(5) din art.1 reiterează că „respectarea Constituției, a supremației sale și a legilor este obligatorie” [22].

Așadar, consolidarea statului de drept implică consolidarea sistemului juridic astfel încât acesta să răspundă necesităților persoanei și ale societății. J.L. Talmon și R.R. Palmer, citați de F.A. Hayek [18, p. 388], consideră totuși că în timp ce concepția despre primatul dreptului (domnia, suveranitatea sau supremația) presupune o viziune despre lege definită prin atributele regulilor, nu prin sursa lor, astăzi, legislaturile nu mai sunt numite așa deoarece ele fac legi, ci pentru că legile se numesc astfel întrucât emană de la corpurile legislative, indiferent de forma sau conținutul rezoluțiilor lor. Mai mult ca atât, Hayek dezvoltă subiectul și identifică o problemă importantă contextului actual. El face referința la situații în care „instituțiile statului nu sunt limitate de tradiția primatului dreptului, instituțiile democratice conduc nu doar la democrația totalitară, ci, pas cu pas, la dictatura plebiscitară” [18, p. 388], acest lucru urmând să ne determine să înțelegem că este important nu să deținem un anumit ansamblu de „instituții juridice ușor de copiat, ci câteva tradiții mai puțin tangibile, și că degenerescența acestor instituții poate fi chiar inevitabilă, oriunde logica intrinsecă a mașinării nu este controlată de preponderența concepției generale despre justiție” [18, p. 388]. Astfel problema importantă lansată este cea a locului și rolului dreptului într-o societate, a capacității acestuia de a asigura echilibrul și ordinea, de a oferi siguranță cetățeanului cu privire la funcționalitatea instituțiilor și eficiența mecanismelor de protecție, indiferent de condiții și contexte.

Logica indică reorientarea spre repere tradiționale (conceptuale, raționale și morale) ale procesului de modernizare, dintre care dreptul este cel ce ar trebui să asigure continuitate, consecvență, corectitudine în procesul asumat de realizare a schimbărilor individuale și colective. Or, Statul, Dreptul și Democrația ar urma să consolideze societăți, să protejeze cetățeni și să definească umanitatea prin valorile fundamentale consfințite în multiple documente create de-a lungul timpului. Totodată, dacă ne gândim la fiecare dintre aceste noțiuni în mod separat atunci situația nu este deloc îmbucurătoare: statul nu mai poate fi gândit în temeiul reperelor anterioare, întrucât se tot vorbește despre schimbări majore pe care le suportă statul în accepțiunea sa tradițională ori chiar despre dispari-

ția granițelor dintre state, despre statul global ori cel digital, despre statul inovațional etc.; dreptul nu mai poate asigura protecție, securitate, drepturi și libertăți, iar instituțiile de drept sunt lipsite de eficiență; democrația tot mai mult e criticată, dar care totuși, „fiind singura metodă cunoscută până în prezent de schimbare pașnică a guvernelor, ... face parte din valorile supreme, cu caracter negativ; poate fi comparată cu măsurile sanitare contra ciumei, de care nu ne prea dăm seama atunci când sunt în vigoare, dar a căror absență poate fi letală” [18, p. 390], iar temerea că democrațiile tinere „ar putea fi datorită fragilității sale distruse” [23, p. 191], exprimată de către V. Tismăneanu, rămâne de actualitate.

Pe fondalul crizelor actuale prin care trec societățile, a războiului și conflictelor s-a accentuat și pronunțat vulnerabilitatea persoanelor, vulnerabilitatea statelor, vulnerabilitatea democrațiilor în fața provocărilor și a forței, adică „democrația este în vremuri întunecate” [24]. De ce democrația ar fi în vremuri întunecate? Explicații în această perspectivă pot fi aduse multiple, dar cele care exprimă starea actuală cu elocvență se regăsesc în prognozele făcute de J.C. Issac cu referire la viitorul democrației, care nu sunt nici pe departe încurajatoare. Astfel, scenariul optimist reflectă „o stare de imobilism persistent și dăunător, caracterizată de insecuritate, mediocritate și degradarea a tot ceea ce seamănă de departe cu o reală cultură politică democratică sau cu egalitatea civică; scenariul pesimist descrie „o alunecare spre forme de excludere și de conflict tot mai imprevizibile și mai violente”; și scenariul trei indică tendința de „purificare etnică” [24, p. 13] Chiar și așa, nu putem să fim în dezacord cu faptul că timpurile pe care le trăim „sunt profunde, pline de sens și de posibilități, dar și pline de pericole” [24, p. 11].

Cel puțin două probleme majore pe care le avem pe moment și pentru care s-a dovedit că am fost nepregătiți, care ne-au deusolat și ne-au plasat în lumea incertitudinii totale, accentuează perspectiva unei revizuirii a dreptului și a instituțiilor juridice. Una este criza pandemică, care a „provocat o «criză totală» în care statul, uzând de principalul instrument aflat la dispoziția sa – legea, dreptul în sens general –, a trebuit să-și asume responsabilitatea organizării reacției necesare, structurării spațiului public, profesional, chiar familial, transportului în comun ori desfășurării învățământului și educației” [25]. Atât măsurile impuse, cât și criza ca atare ne-a readus la realitate, ne-a trezit pentru un moment făcându-ne să regândim valorile pe care le împărtășim și la care aderăm. Criza pandemică a scos la suprafață vulnerabilități umane și sociale, caracterul efemer al

drepturilor și libertăților fundamentale. Criza pandemică a generat măsuri ce au trezit îngrijorare, dat fiind faptul că acestea au adus atingere drepturilor și libertăților fundamentale, soluțiile juridice oferite fiind insuficiente, neadecvate și lipsite de eficiență. Astfel, caracterul precar al dreptului pozitiv în pandemie „reflectă și o îngrijorătoare criză cronică de concept și a demersului de creație juridică ...[situație care fiind ignorată] ... poate echivala cu dispariția aportului creator român la știința dreptului și cultura juridică și astfel amputarea unui segment important al civilizației naționale” [25].

Alta se referă la războiul din imediata apropiere, din Ucraina, care a readus în atenție problematica raționalității umane, a demontat ideologii dominante, a demonstrat lipsa de eficiență a principiilor dreptului internațional, al tratatelor și convențiilor internaționale și caracterul vulnerabil al statului și al dreptului național. Postulatele formulate de P. Manent [26, pp. 114-140], recunoscute ca adevăruri absolute au devenit și ele efemere: 1. Existența faptului moral că războiul este un rău; 2. Războiul nu ar trebui să existe, deoarece el este specific stărilor barbare din care umanitatea a ieșit în principiu de multă vreme. Iar afirmația lui A. Comte [27] că a venit timpul să se recunoască din punct de vedere intelectual și moral că războiul trebuie să dispară complet din gândire la „elitele umanității”, dovedește nu doar criza dreptului, dat fiind incapacitatea acestuia de a proteja valori precum pacea, libertatea, democrația, dreptul la viață, dar și criza raționalității și a moralității în societatea globală.

Pentru a înțelege rolul războiului și pericolele pe care le aduce „în secolul nostru, nu pentru că războaiele trecute ar anunța războaie viitoare, ci pentru că cele din secolul XX au configurat lumea în care trăim” [26, p. 123], umanitatea s-a solidarizat și a denunțat războiul care este inadmisibil. După cel de-al Doilea Război Mondial s-a recunoscut că acesta a fost un război împotriva umanității, iar *Declarația universală a drepturilor omului* care, ipotetic vorbind, ar fi temeiul asigurării unei protecții de orice formă de agresiuni ori război, a venit să unească într-un conținut unic raționalul, moralul și juridicul. Acest conținut a configurat o ideologie dominantă a secolului trecut, cea a drepturilor și libertăților fundamentale, la care a aderat întreaga umanitate. În prezent, această ideologie nu mai are caracter universal valabil, dat fiind revenirea în actualitate a războiului și al încălcării deliberate a drepturilor fundamentale, ceea ce face necesară regândirea structurii și formulei actuale a societăților, pentru ca fundamentele acestei construcții să nu poată fi demolate.

Conștiința kantiană a războiului și a păcii exprimă credința în posibilitatea păcii, în normalitate și necesitatea ei – este un drept care nu poate fi luat, dar, în același timp, „Oroarea nu se repetă, ea se reînnoiește, astfel că liniile Maginot ale memoriei nu sunt suficiente pentru a-i împiedica revenirea. [De aceea] Trebuie ... **să menținem puternice sforile Dreptului**, fără de care nici omul, nici societatea nu ar putea sta în picioare.” [28, p. 87]. Astfel, dreptul devine reperul în temeiul căruia oamenii își formulează reprezentări despre bine, dreptate, justiție, care chiar dacă pot fi contrazise de fapte, totuși oferă sens acțiunilor umane și acționează în calitate de liant în numele unor idealuri la care au aderat societățile și oamenii. Iată de ce, „dreptul trebuie să rămână un referent fundamental al omului” [28, p.7].

Ceea ce se întâmplă în context regional (războiul din Ucraina) face să întărească opinia că omul contemporan nu mai crede în nimic: nici în puterea rațiunii, nici în începutul bun al omului, nici în providența divină, capabilă de a ghida spre bine, nici în capacitatea sistemelor de drept contemporan de a asigura securitatea juridică a persoanei. Cele trei crize conceptuale: „criza concepției despre om și univers, care este una a spiritualității, a valorilor, a înseși identității umane; criza conceptului de ordine mondială – problema internațională cea mai presantă a prezentului – și criza conceptului de drepturi ale omului” [29], formulate de către O. Predescu, profilează noi valențe ale dreptului, care vor aduce după sine schimbări de substanță.

În același timp, epoca raționalității și raționalizării, a tehnologiei de vârf mai are o speranță și credința unor garanții instituite în drept, chiar dacă și acestea au devenit destul de sensibile și fragile. De aceea, pentru a evita „cel mai sigur drum către dezastru” [28, p. 32] trebuie să ne asigurăm că dreptul nu va dispărea ca bun comun și să-l reconstruim într-o „arhitectură normativă în care se refugiază drepturile individuale” [28, p. 30] și care se află în nucleul proceselor de modernizare a societății, fiind necesară o creștere a influenței dreptului asupra schimbărilor și nu a schimbării asupra dreptului. Așa cum afirma H. Arendt, citată și completată de J.C. Isaac, chiar în cele mai „întunecate timpuri avem dreptul să așteptăm iluminare ... acea lumină pe care oamenii ... o vor aprinde în aproape toate împrejurările, ... nesigură și slabă, mai degrabă a unei lumânări decât a unui soare ... Dar este probabil singura lumină pe care o putem aștepta în vremuri întunecate pe care ne-a fost dat să le trăim. ... Și, în orice caz, există un dram de speranță și un semn ... că există în noi și printre noi, puterea de a face din lumea în care trăim cu toții – prin propriile noastre forțe – un loc mai drept și mai bun.” [24, p. 199].

Modernizarea este privită ca un proces ce aduce multiple beneficii. În special, modernizarea a fost conectată dezvoltării tehnologiilor informaționale, dar nici pe departe nu a reușit să fie conectată în mod real și cu valori umane esențiale. În acest sens, tehnologiile avansează atât de rapid, încât cadrul de reglementare nu reușește să țină pasul și să structureze mecanisme juridice de asigurare a securității individuale și colective, mediul înconjurător devenind tot mai nesigur etc., instituții de drept mai contestate, dreptul aflat în criză, relațiile dintre oameni tot mai mult transferate într-un spațiu virtual. În același timp, modernizarea este conectată cu guvernarea, care la fel se află, în opinia unora, sub semnul crizei (criza de guvernare), astfel creându-se un cerc vicios care arată că „lumina este stinsă de crize de încredere și guvernarea din umbră” [24, p. 199]

Multiple sunt dilemele și interogațiile care planează în raport cu aceste subiecte atât de sensibile pentru state și oameni, care accentuează faptul că societățile sunt interconectate tot mai mult și chiar și în condițiile în care modernizarea, criza și dreptul sunt la ordinea zilei totuși să revenim la „raze de lumină”, pe care poate să ni le ofere orice sistem de gândire fundamentat pe valori. Iar, „dreptul este, înainte de toate, un sistem de gândire, o modalitate de a gândi lumea ... unul care cultivă nuanța, pigmentează starea și prefigurează perspectiva pe termen lung a problemelor vieții (sociale)” [30].

Globalizarea, tehnologizarea/digitizarea, modernizarea etc. au indicat imposibilitatea asigurării unei ordini juridice dezirabile bazate pe principiile și valorile dreptului, acestea dovedindu-se a fi iluzorii: iluzia drepturilor și libertăților, iluzia suveranității, iluzia dreptului la autodeterminare etc. Chiar și așa, vrem să credem că suntem în era *haosului constructiv*, care va determina schimbări de paradigmă însoțite de revizuirea fundamentelor valorice ale societăților, de reorientarea ori revenirea la persoană în drept și prin drept, la *lumina slabă*, dar care totuși poate fi reaprinsă, dacă nu vom permite ca aceasta să fie stinsă de crize de încredere și nu vom permite devalorizarea.

BIBLIOGRAFIE

1. Zamfir C. Tranziția: va mai fi sociologia românească la fel?, [online] file:///C:/Users/User/Downloads/378-Article%20Text-695-1-10-20191202.pdf (consultat: 03.11.2022).
2. Grinin L.E. Modernizatsiya i sotsial'no-politicheskie krizisy, în: N.D. Kondrat'ev: Krizisy i prognozy v svete teorii dlinnykh voln. Vzgl'yad iz sovremennosti. M.: Mosk. red. izd-vo «Uchitel'», 2017. 384 p., [online] https://www.researchgate.net/publication/323998117_Modernizacia_i_socialno-politicheskie_krizisy (consultat: 23.09.2022).

3. Grinin L.E. State and Socio-Political Crises in the Process of Modernization, [online] <https://escholarship.org/uc/item/77d3q9zd> (consultat: 25.09.2022).
4. Banuri T. Modernization and its discontents. A Perspective From the Sociology of Knowledge. 1997, [online] <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/WP33.pdf> (consultat: 23.09.2022).
5. Pagina oficiala a Guvernului RM, [online] <https://gov.md/ro/moldova2030> (consultat: 13.10.2022).
6. Strategia Națională de Dezvoltare Moldova 2030, [online] <https://particip.gov.md/ro/strategy/strategia-nationala-de-dezvoltare-moldova-2030/4> (consultat: 13.10.2022).
7. Fridman M. Kapitalizm i svoboda. M.: Novoe izdatel'stvo, 2006. 240 p.
8. Khantington S. Politicheskiy poryadok v menyayushchikhhsya obshchestvakh. M.: Progress-Traditsiya, 2004. 480 p.
9. A se consulta în acest sens: Banuri T. Modernization and its discontents. A perspective frpm the sociology of Knowledge. 1997, [online] <https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/WP33.pdf>; Snyder F.G. Law and Development in the Light of Dependencny Theory, in: *Law&Society Review*, vol. 14, nr. 3 /1980 pp. 723-804, [online] <https://www.jstor.org/stable/3053197>; Inglehart R., Welzel Ch. *Modernization, cultural Change, and Democracy*. Cambridge University Press, 2005. 333 p.
10. Strategia privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022–2025. Legea nr.211 din 06.12.2021. Publicat: 31.12.2021, în: MO nr.325-333, art.496, [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129241&lang=ro (consultat: 13.10.2022).
11. Evaluarea implementării Planului de acțiuni pentru o Guvernare deschisă 2016–2018 în RM. Transparency International Moldova, [online] <https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/TI-Moldova-Raport-OGP-2016-2018.pdf> (consultat: 13.10.2022).
12. Programul de reformare a serviciilor publice 2012-2015. HG nr. 797 din 26.10.2012, [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=57878&lang=ro (consultat: 13.10.2022).
13. Programul strategic de modernizare tehnologică a Guvernării (e-Transformare) HG nr.710 din 20.09.2011, [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=103279&lang=ro (consultat: 14.10.2022).
14. Planul de acțiuni privind reforma de modernizare a serviciilor publice pentru anii 2017–2021. HG 966/2016, [online] <http://lex.justice.md/md/366273/> (consultat: 14.10.2022).
15. Strategia privind asigurarea independenței și integrității sectorului justiției pentru anii 2022–2025. Legea nr.211 din 06.12.2021, publicat: 31.12.2021, în: MO nr.325-333, art.496, [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=129241&lang=ro (consultat: 15.10.2022).
16. Ciobanu I. Democratizarea și modernizarea sistemului politic din RM în contextul globalizării. Teză de doctor. 2020, [online] <http://dspace.usm.md:8080/xmlui/handle/123456789/3162> (consultat: 23.09.2022).
17. Agenda pentru Dezvoltare Durabilă – 2030, [online] https://cancelaria.gov.md/sites/default/files/promovarea_unor_societati_pasnice_si_incluzive_pentru_o_dezvoltare_durabila.pdf (consultat: 23.09.2022).
18. Hayek F.A. Drept, legislație și libertate. Iași: Editura Universității „Al.I. Cuza”, 2013. 589 p.
19. Aristotel. Politica. București: Semne, 2008. 334 p.
20. Sartori G. Teoria democrației reinterpretată. Iași: Polirom. 1999. 512 p.
21. Constituția Republicii Moldova. [online] https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=111918&lang=ro
22. Constituția României, [online] <https://www.constitutaromaniei.ro/>
23. Tismăneanu V. Fantasmele salvării. Iași: Polirom, 1999. 270 p.
24. Isaac J.C. Democrația în vremuri întunecate. Iași: Polirom, 2000. 253 p.
25. Dușu M. Dreptul crizei și criza științei juridice, [online] <https://www.juridice.ro/essentials/5069/dreptul-crizei-si-crisa-stiintei-juridice> (consultat: 22.12.2022).
26. Manent P. O filosofie politică pentru cetățean. București: HUMANITAS, 2003. p. 319.
27. Comte A. Curs de filosofie pozitivă. București: Beladi. 2002. 366 p.
28. Supiot A. Homo juridicus. București: Editura Rosetti Educațional, 2011. 332 p.
29. Predescu O. Rolul dreptului și statului de drept în contextul crizei existențiale actuale, [online] <https://www.juridice.ro/essentials/5758/rolul-dreptului-si-statului-de-drept-in-contextul-crizei-existential-actuale> (consultat: 23.12.2022).
30. Dușu M. Academia și Enciclopedia în ecuația cultivării culturii juridice, [online] <https://www.juridice.ro/essentials/5755/academia-si-enciclopedia-in-ecuatia-cultivarii-culturii-juridice> (consultat: 22.12.2022).